

GUBA SZILVIA

A magyar régészet nesztora: Patay Pál

Patay Pál és Guba Szilvia

Különösen kegyes a sors e sorok írójával, hiszen megadatott számára, hogy a magyar régésztudomány egyik kiválóságának, a 105. életévét betöltött dr. Patay Pálnak Nógrád megyében megkezdett tudományos munkáját régészként és muzeológusként folytathatja. Kerek 70 évvel ezelőtt, 1950-ben indult újra megyénkben a rendszeres régészeti kutatás, ekkor állt munkába Patay Pál személyében a megye történetének első – ma úgy mondanánk: főfoglalkozású – régésze a balassagyarmati Palóc Múzeumban. Az 1950-es év a háborút és hadifogolytáborát megjárt, de lélekben és tenni akarásban töretlen hittel rendelkező fiatal régészdoktor életében az újrakezdést, a megye történetében pedig a modern régészet kezdetét jelentette. Az általa feltárt régészeti leletanyag, vagy akár topográfiai, műemléki és művészettörténeti adatgyűjtése számos országos és megyei közgyűjtemény állományát gyarapította. A létrejött és folyamatosan gyarapodó szellemi és tárgyi kulturális örökség ápolása azonban nemcsak kiváltság, hanem felelősség is, hiszen a megőrzés a közgyűjteményekben tevé-

kenykedő szakemberek elsődleges feladata. Ha úgy tetszik, ez a mi hipokratészi eskünk: a kulturális javak védelme, megőrzése és átadása az utánunk következő generációk számára.

Azt még talán a palócföldiek közül is kevesen tudják, hogy Nógrád megye a magyar régészettudomány bölcsőjének számít. Az első, Magyarországon területén végzett őskori lelőhely feltárása a mai Kisterenye határában folyt, az ásató pedig nem más, mint a neves tudós és politikus, a szécsényi múzeum névadója: Kubinyi Ferenc. Az ő régészet iránti elkötelezettségét részben családi kötődések viszik tovább, elég itt a pilinyi Nyáry családra gondolnunk, de itt kapcsolódunk újra Patay Pálhoz is, akinek dédnagyapja Kubinyi Ferencnek volt unokatestvére.

Egy több mint százéves életutat röviden bemutatni lehetetlen vállalkozás, de szerencsénkre a páratlanul hosszú és tevékeny élet összegzése Patay Pál tollából is megismerhető. 2014 decemberében, 100. születésnapján jelent meg önéletrajzi ihletésű könyve *Az életet már megjártam – Emlékezem, Magyarországra és a XX. századra* címmel, mely fontos család- és kultúrtörténeti utazás is egyben. A könyvből nemcsak családját, a jólét és nélkülözés időszakát, de a régészettudomány iránti elkötelezettségét, a tudósi hitvallását is megismerhetjük. Jelen írásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy vajon mit adott a régészettudománynak, a hazai muzeológiának, és mit adott a régésznek a palócok közt eltöltött hét esztendő.

Patay Pállal a régészeti szakirodalomban elsősorban őskoros régészként találkozunk. A régészetet azonban – mai szóhasználattal – másoddiplomásként végezte, hiszen első diplomáját 1935-ben vette át a debreceni Gazdasági Akadémián (ez a mai Agrártudományi Egyetem elődje). Ritka ajándéka a sorsnak, hogy az intézmény történetének első platinadiplomáját 2015-ben szintén ő kapta meg.

Az egyetem elvégzése után a Pázmány Péter Tudományegyetem újonnan alakult Őskori Tanszékén kezdte meg oktatói pályáját, tanársegédként. A történeti események azonban közbeszóltak távolra sodorva őt családjától, hazájától és választott szakmájától. A fogságban töltött évekről részletesen számol be a lágérfolklórt bemutató kötetben (*Küllős Imola–Vasvári Zoltán: Aldozatok*. Bp. 2006). A visszatéréskor már egy megváltozott politikai légkör fogadta, amelyben osztályidegenként az egzisztencia alapjaitól fosztották meg: le kellett mondania a családi birtokról és az egyetemi állásáról.

Egyfajta önként vállalt „száműzetés” évei következtek Balassagyarmaton, amely azonban ismerős vidék volt számára, hiszen az egykori acsai birtok közigazgatásilag akkor még Nógrád megyéhez tartozott. Patay Pál

1950 februárjától dolgozott régész-muzeológusként a Palóc Múzeumban, ahol elsőként a háborúban megsérült és részben megsemmisült régészeti gyűjtemény rendszerezését és revízióját végezte el. A régészeti tevékenység megindulását két alapvető, de egymással szorosan összefüggő feladat határozta meg: egyrészt a topográfiai kutatások, másrészt a régészeti gyűjtemény gyarapítása. A topográfiai jellegű terepi kutatásainak eredményei – melyek által Nógrád megye régészeti korok szerinti településtörténetét, a lelőhelyek jellegét kívánta feltérképezni – a mai napig bármilyen topográfiai kutatás alapját jelentik. *Nógrád megye régészeti emlékeiről* szóló összefoglalása a *Magyarország műemlékei* sorozatának első kötetében jelent meg 1954-ben.

Muzeológusként nem csupán egyetlen korszak emlékanyagának feldolgozásával és gyűjtésével foglalkozott, de céljának tekintette – az akkori muzeológiai irányzattal összhangban –, hogy minél több korszakból gazdag leletanyaggal, különleges műtárgyakkal bővüljön a gyűjtemény.

A nógrádi évek alatt elsőként foglalkozott az őskor időszakára utaló földvárak-földerődök, mai terminológiával az ún. kisvárak kérdésével. Az első adatok ismeretében a kerek földsáncjal erősített kisméretű várakat még a magyar honfoglalás kora előttinek határozta meg. A nógrádi területeken kívül is elindított hasonló földvárak kutatásainak eredményei alapján azonban hamarosan pontosítani tudta a kisvárak Árpád-kori keltezését. Az úttörőnek számító nógrádi várkutatásait országsszerte több kitűnő kollégája folytatta.

Patay Pál a templomi harangokkal foglalkozó tudomány, a kampanológia hazai atyja, nemzetközileg is elismert szakértője. Az azonban kevésbé ismert, hogy az első harang felmérésére és a tudományág hazai megszületésére egy kis Nógrád megyei faluban, Nógrádszakálon került sor. És ne felejtjük el, 1951-et írunk. Egy szokásos bejelentést követően – miszerint kutatás közben csontokra bukkantak – vasúton érkezett meg a „kiszállítás” helyszínére. A lelet egy mamutfog volt, amely az Ős-Ipoly hordalék-rétegeiben őrződött meg, így túl sok információval és jelentőséggel nem bírt. Az időt kihasználva – mivel vonat visszafelé Gyarmatra csak az esti órákban indult – és hogy ne térjen vissza üres kézzel, régiségek után érdeklődött a helyiektől. Azok egyből a falu fölött emelt templom tornyába irányították őt, ahol elbeszélésük szerint egy régi harang jelezte az idő múlását. A harang valóban eredetinek bizonyult, készítését az évszám három évvel a mohácsi csata előttre keltezte. Ami ezután következett, az ma már tudománytörténetnek számít. Számos tanulmány, önálló kötet

született a témában, a legújabb tanulmány, amely Komárom-Esztergom megye régi harangjait mutatja be, éppen 104. születésnapjára készült el.

Egy kis vidéki múzeum régészeként helytállni nem mindig könnyű feladat. Így volt ez minden bizonnyal 70 évvel ezelőtt is, amikor Patay Pál személyében megindulhatott Nógrád megyében a modern szemléletű régészeti kutatás és gyarapodott az akkoriban még csekély régészeti gyűjtemény, amelyre ma méltón lehetünk büszkék. Az ő általa kitaposott úton haladni azonban hálás feladat. Útmutatásai, részletes leírásai alapján bármely lelőhelyre eljuthatunk még ma is mindenfajta modern technikai eszköz nélkül. 55 évvel azután, hogy búcsút intett megyénknek, 2004-ben jómagam a szécsényi múzeumba kerültem régészként. Rövid idő alatt rá kellett döbennem, hogy alig ismerünk olyan lelőhelyet a megyében, ahol korábban Patay Pál ne járt volna. De megkockázatom, hogy hasonló a helyzet a megye templomtornyaival és vasútállomásaival is.

Tudományos életművét, amely több mint 280 tudományos közleményt, önálló kötetet és számtalan előadást foglal magába, számos kitüntetéssel ismerték el. Fáradhatatlan szorgalma, alázata még ma, 106. évében is folyamatos munkára ösztökéli.

Álljon előttünk példaként! Isten éltesse, Pali bácsi!

Bihari Pál Levente: Falvak (murga-olaj-tölgyfa, 17,1 x 47,13 cm)